

УДК 37.018

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

О.С.Пасічник

Анотація. У статті проаналізовано нормативну базу, що детермінує забезпечення профорієнтаційного компонента шкільної освіти; окреслено потенціал предметної галузі «іноземні мови» і названі способи його реалізації на різних ступенях навчання; описано особливості організації профорієнтаційної роботи в процесі іншомовної освіти в старшій профільній школі.

Ключові слова: іноземні мови, старша профільна школа, зміст навчання, профорієнтаційний компонент освіти.

Аннотация. В статье проанализирована соответствующая нормативная база, которая определяет особенности профориентационного компонента школьного образования; определен потенциал предметной области «иностранные языки» для разных ступеней обучения; описаны особенности профориентационной работы в старшей профильной школе.

Ключевые слова: иностранные языки, старшая профильная школа, содержание обучения, профориентационный компонент образования.

Summary. The author analyzes normative documents which determine vocational guidance in the schools of Ukraine as well as outlines potential of foreign languages to provide this guidance. Special emphasis is put on the influence of foreign language learning on the process of vocational self-determination in modern senior school.

Key words: foreign languages, senior school, content of learning, vocational guidance.

Постановка проблеми: У зв'язку зі зміною освітньої парадигми та її орієнтацією на реалізацію компетентнісної моделі навчання нині актуалізувалася проблема забезпечення профорієнтаційного компонента шкільної підготовки. Одним із кроків у цьому напрямі стало реформування загальноосвітньої школи, забезпечення профільності її старшої ланки. Вбачається, що реалізація цієї стратегії дасть змогу більш повно врахувати особистісні якості та здібності підростаючого покоління, його пізнавальні запити та наміри, зокрема й ті, що стосуються майбутнього професійного вибору.

Аналіз останніх досліджень: Суспільні та економічні трансформації, що відбулися на теренах країн СНД за останні десятиліття, активізували дослідження ініціативних соціологічних груп щодо динаміки зміни престижності різних професій, визначення їхнього місця у структурі життєвих пріоритетів молоді, а також чинників, що впливають на професійний вибір. Зі свого боку, фахівці відповідних науково-дослідних інститутів, спираючись на результати досліджень соціологів та психологів (І.В.Дементьєв, Л.Л.Константинівська, В.Л.Оссовський, О.Ю.Пряжнікова, В.Ф.Чорново-

ленко та інші), розробляють дидактико-методичні засади забезпечення профорієнтаційного компонента в процесі вивчення шкільних предметів відповідно до положень особистісно зорієнтованого підходу до навчання. З-поміж усіх шкільних дисциплін іноземні мови вирізняються особливим потенціалом для профорієнтаційної роботи. В Україні проблему забезпечення профорієнтаційного компонента іншомовної освіти в старшій школі активно розробляють співробітники лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України (В.Г.Редько, Т.К.Полонська, Н.П.Басай та інші). Вони вивчають методологічні засади системи навчання іноземної мови старшокласників, підходи до конструювання змісту підручників та елективних курсів з урахуванням профорієнтаційної складової шкільної підготовки тощо.

Формулювання цілей. Проаналізувати політику держави в напрямі забезпечення профорієнтаційної роботи в школі та визначити засоби, які сприятимуть підвищенню її ефективності в процесі навчання іноземної мови.

Основний зміст. В умовах ринкової економіки освіта, як окрема сфера послуг, має бути дієвим механізмом формування професійного самовизначення молоді. Чи не найкращим свідченням ефективності системи профорієнтаційної роботи можна вважати кількість успішних кар'єр, швидкий вихід на ринок праці та задоволення особи своєю професійною діяльністю.

Проте результати опитування, проведеного в рамках соціально-демографічного обстеження «Молодь України, 2010» засвідчують, що наразі в Україні немає ефективного механізму, який забезпечив би перехід від освіти до професійної діяльності. Так, відповідно до отриманих даних, було виявлено, що лише 48% респондентів працює за спеціальністю, набутою в навчальному закладі. Решта – працевлаштована не за фахом (37%), або ж змушена була отримати іншу спеціальність (10%) – див. Рис. 1.

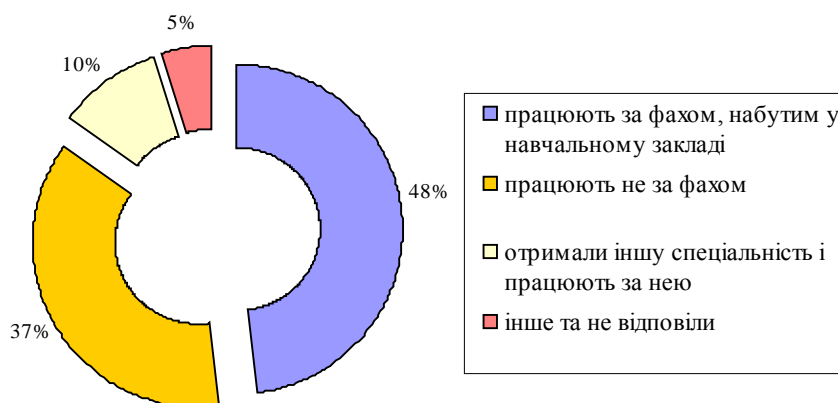

Рис. 1. Розподіл працюючої молоді за характером професійної зайнятості (у %)

Безумовно, серед основних чинників, на які указували респонденти, є економічні: дефіцит робочих місць, низька заробітна платня, фінансова безперспективність роботи за фахом тощо. Разом із тим, 20% заявили про зміну професійних уподобань як причину роботи не за спеціальністю, а кожен дванадцятий зазначив, що робота за фахом є нетворчою або ж нецікавою [6, с. 168].

Такі результати опитування нашої хвощують на думку, що складна економічна ситуація останніх років – не єдиний чинник зміни професійних уподобань молоді. Очевидною також є низька ефективність профорієнтаційної роботи в навчальних закладах, насамперед у школі, оскільки саме тут у процесі навчання й виховання має відбуватися перше наближення учнів до світу професійної діяльності, усвідомлення власних здібностей і можливостей, а також необхідності розвитку відповідних компетентностей, що, зрештою, має сприяти більш усвідомленому вибору тієї чи іншої професії.

З метою дотримання термінологічної чіткості вважаємо за доцільне розмежовувати терміни *професійна орієнтація*, *профорієнтаційне навчання* та *професійна підготовка*, оскільки вони позначають принципово різні аспекти освітнього процесу. Так, *профорієнтація* – це комплекс освітніх заходів, які допомагають тому, хто навчається, краще зорієнтуватися в професійних сферах, більш усвідомлено ставитися до завдань і функцій, які виконують фахівці різних галузей. Зі свого боку, *професійна підготовка* має на меті навчання й виховання майбутнього спеціаліста в межах певної професійної сфери.

Як зазначають дослідники з питань профорієнтації, в історичній ретроспективі в підходах до здійснення профорієнтаційної роботи можна виокремити два етапи: *соціоцентризму* та *людиноцентризму* [4, с. 130]. Так, тривалий час у педагогіці домінував соціоцентричний підхід, який слугував засобом техносоціального регулювання та планування. Він був типовим для радянської

системи освіти 60–70-х рр. ХХ ст., коли профорієнтація розглядалася як сукупність заходів, спрямованих на формування в учнівської молоді психологічної готовності до вибору професії на основі потреб держави та суспільства з частковим урахуванням інтересів і схильностей учнів. Ключовим елементом функціонування такої системи було державне управління процесом підготовки учня до професійного вибору, спрямованість цього процесу на певне коло професій та галузей виробництва, формування в учнів готовності до вибору саме цих, наперед визначених професій [5, с. 66]. Так, у процесі навчання школярів нав'язувався погляд, ніби на них чекають на фабриках, заводах і в колгоспах. Профорієнтаційна робота, по суті, була замінена профінформацією. Тобто, учням повідомлялося про потреби в робочій силі на тих чи інших господарських об'єктах держави. За таких умов урахування інтересів і здібностей учня відбувалося в контексті пріоритетності потреби держави, тобто розглядалося як другорядний елемент [5, с. 66]. Як бачимо, соціоцентризм – значною мірою байдужий до внутрішнього світу школяра, ігнорує його чільне місце в ієрархії суспільних цінностей, унікальність його особистості.

Проте сучасні тенденції розвитку освіти, гуманізація суспільних відносин передбачають урахування особистісно зорієнтованого підходу, відповідно до якого в центрі освітньої системи має знаходитися особистість того, хто навчається, розвиток його здібностей, становлення його самобутності, формування установок на соціальну творчу та професійну самореалізацію. Особистісно зорієнтований підхід до допрофесійної підготовки передбачає проходження індивідуальної траєкторії ціннісних орієнтацій вибору професії. Особистість є суб'єктом, а не об'єктом профорієнтаційної діяльності. Суть профорієнтації полягає в створенні умов для професійного самовизначення учня.

Неможливо не погодитися з тезою про те, що питання профорієнтації – є загальнодержавним за масштабами охоплення, економічним за кінцевими результатами, соціальним за змістом і педагогічним за методами й технологіями її здійснення.

Важливість профорієнтаційного компонента з соціальної точки зору полягає в тому, що за його посередництва розширюються межі свободи вибору професії: чим більше знає молода людина про різноманітні види виробництва та професії, про умови праці, про те, де можна здобувати ті чи інші кваліфікації, тим більш усвідомленим буде її майбутній вибір.

Оскільки профорієнтація є невід'ємною складовою державної політики в галузі освіти та виховання, її здійснення регламентується відповідною нормативною базою. Так, згідно з Положенням про професійну орієнтацію молоді, що навчається (від 2 червня 1995 року № 159/30/1526), визначено етапи та особливості профорієнтаційної роботи зі школярами на різних ступенях навчання:

Початковий (пропедевтичний етап) – початкова школа – передбачає ознайомлення дітей у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з поширеними професіями та формування в школярів позитивного ставлення до них.

Пізнавально-пошуковий – 5–7-й клас – зорієнтований на формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установок на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю; систематичне ознайомлення з професіями в навчально-виховному процесі; формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості; консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки. Кінцевим результатом цього етапу є вибір профілю навчання та продовження освіти в 8–9 класі;

Базовий (визначальний) етап – 8–9 (8–11) класи – передбачає вивчення класифікаційних ознак професії, її вимог до фахівця, основних професійно-важливих якостей, правил вибору професії; оволодіння методами самопізнання, самооцінки, розвитку індивідуальних професійно важливих якостей; формування вміння зіставляти вимоги, необхідні для набуття конкретної професії з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці [7].

Як бачимо, професійне самовизначення – це лише одна зі складових загального перебігу життєвого самовизначення. Це тривалий процес, який не може обмежуватися лише однією окремою освітньою ланкою.

З одного боку, профорієнтаційний вплив на учнів може здійснюватися за допомогою консультування, що перебуває в компетенції шкільного психолога. З іншого боку, важливим резервом для профорієнтації є викладання традиційних шкільних предметів, коли зміст навчання повідомляє учням про зв'язок предмета зі спорідненими професіями. Здебільшого це стосується дисциплін гуманітарного циклу, яким належить важлива роль у формуванні сучасної картини світу, зокрема предметній галузі «іноземні мови».

Чи не вперше ідею більш повно враховувати профорієнтаційні наміри учнів, їхні інтереси та здібності висловила І.Л.Бім під час обговорення актуальних питань реформування шкільної іншомовної освіти у середині 80-х рр. ХХ ст. [1, с.10]. Проте ця теза виявилася новою для вчителів, а тому

викликала неоднозначне ставлення з їхнього боку. Сьогодні це питання не є предметом дискусій, оскільки в педагогічній діяльності утвердилася думка про те, що кожен предмет має виконувати профорієнтаційну функцію, тобто зорієнтовувати учнів на певну професійну діяльність.

На можливості включення профорієнтаційного компонента до змісту навчання іноземної мови свідчить те, що вона, як навчальний предмет, характеризується такими рисами:

- міжпредметність – зміст іншомовного навчання може відображати відомості з різних галузей знань (літератури, історії, мистецтва, прикладних наук тощо);
- поліфункціональність – мова водночас слугує метою навчання та засобом отримання відомостей з різних галузей знань;
- рівневість – з одного боку необхідно оволодіти різними аспектами мови (лексичний, граматичний, фонетичний), а з іншого – сформувати вміння в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Варто зазначити, що характерною ознакою змісту чинної програми з іноземних мов [2; 3] є те, що в ній ураховуються основні сфери спілкування людей в соціумі: особистісна, в якій суб'єкт навчання живе як приватна особа й через яку відбувається персоналізація діяльності в інших сферах; публічна, в якій суб'єкт навчання діє як член загальної спільноти або організації; освітня, де учень бере участь в організованому навчальному процесі, та професійна, яка охоплює усе, що пов'язане з людською діяльністю й стосунками в процесі виконання фахових обов'язків. Жодна з них не розглядається як цілком ізольована, оскільки численні ситуації спілкування охоплюють більше, ніж одну сферу, й часто до змісту висловлювань залучаються матеріали різних тем, які опосередковано можуть слугувати основою професійної освіти.

Як зазначають психологи й педагоги, приховані резерви профорієнтації є і в початковій ланці шкільної освіти. Для того, щоб дитина зробила усвідомлений вибір професії, її необхідно познайомити з максимальною кількістю спеціальностей.

Аналіз змісту навчальної літератури дає можливість стверджувати, що процес знайомства учнів із професійною сферою загалом корелює з рекомендаціями Положення щодо професійної орієнтації [7]. Так, перше знайомство зі світом професій розпочинається на початковому етапі навчання (молодша школа), зокрема під час вивчення конструкцій з дієсловом **to be** для англійської мови, **ser** для іспанської, **sein** для німецької, **etre** для французької. Учні вивчають назви основних професій, що виконують люди, з'ясовують якими є їхні функціональні обов'язки тощо. Безумовно, дитині важко осягнути всі аспекти професійного життя. Проте в кожній з них є щось доступне для дитячого розуміння. Це легко проілюструвати за допомогою засобів наочності, які відіграють важливу роль у пізнавальних процесах дітей, а також розповідей з використанням відповідного лексичного та граматичного матеріалу. На цьому етапі знайомство з професіями відбувається в ігровій формі. Основна робота зорієнтована на накопичення лексичного матеріалу та формування мовних умінь і навичок учнів. Профорієнтація не є головним завданням початкової школи, але за допомогою її систематичного проведення відбувається розширення професійного кругозору та самосвідомості школярів.

На подальших етапах навчання (основна школа) розвиток психіки учня дає змогу зорієнтувати навчальний процес на поступове усвідомлення власних інтересів та здібностей, співвіднесення їх із різними професійними сферами. Знайомство з ними та їх багатомірністю здійснюється за допомогою автентичних матеріалів, що охоплюють різні види людської діяльності. Побудова навчального процесу має відбуватися на аналітичній основі таким чином, щоб спонукати учня через оцінні ставлення дати відповіді на такі питання: «чи подобається це мені», «які вимоги висуваються до цього фахівця», «які вміння та якості я маю розвивати, якщо хочу бути ...» тощо.

На цьому етапі доречно проводити анкетування та психологічні тестування учнів, знайомити їх з результатами. Це дасть їм змогу визначитися зі своїми інтересами та здібностями, окреслити можливі пріоритети на майбутнє. Тобто, в основній школі розпочинається систематична профорієнтація, а ставлення до професій слугує основою для формування професійних намірів молоді та вибору подальшого профілю навчання. Маючи уявлення про різні сфери діяльності, учням легше зробити вибір профілю навчання.

Неодноразово змінюючи цільові установки, система освіти вийшла на нові рубежі усвідомлення свого змісту, ідеологічної спрямованості та, як наслідок, підходів до профорієнтаційної роботи. Одним із таких рубежів стало запровадження профільного навчання, яке й визначає засади та особливості профорієнтації в сучасній старшій школі.

Іншомовна освіта та реалізація профорієнтаційного компонента має свої особливості залежно від обраного профілю підготовки. Так, якщо це філологічний профіль, то навчання іноземної мови, насамперед, зорієнтоване на підготовку до успішного складання ЗНО та продовження освіти на мовних

факультетах у ВНЗ. Тобто, накопичення лінгвістичних знань, формування відповідної комунікативної компетентності слугуватимуть основною метою навчання. Водночас, профорієнтаційний компонент зазнає нівелювання, оскільки вважається, що учні визначилися з вибором майбутньої діяльності. Проте, не уточнюється, якою саме вона є – учитель іноземної мови й літератури, журналіст чи перекладач. Але кожна з них має особливості, притаманні лише їй. Без створення умов для їх усвідомлення учнями, завдання профорієнтаційної роботи в старшій профільній школі не може вважатися виконаним.

Виправити цей недолік можна за допомогою розроблення та впровадження елективних курсів, зорієнтованих на знайомство зі сферами майбутньої діяльності (журналіст, перекладацька діяльність, міжнародний туризм тощо). Тобто, елективний курс для класів філологічного профілю, в якому іноземна мова відіграє допоміжну роль, має орієнтувати учнів у просторі професій, де іноземна мова є основним інструментом роботи.

Такий елективний курс виконуватиме прагматичну функцію, оскільки дасть змогу усунути абстрактність повідомлення учням загальних філологічних знань – він сприятиме адаптуванню змісту навчання іноземної мови відповідно до вимог конкретної професійної сфери, доповнюючи його обов'язковими для вивчення основ цієї професії матеріалами.

Під час розроблення таких курсів авторам доцільно уникати надмірної теоретизації. Натомість, важливо проілюструвати учням особливості обраної професії, цікаві аспекти та можливі труднощі. Елективний курс має слугувати ланкою між загальною шкільною та професійною освітою.

Оскільки навчальний предмет «іноземна мова» є інваріантним компонентом освіти, ця дисципліна стає базовою для різних профілів навчання та вивчається як загальноосвітній предмет.

Безперечно, профорієнтаційний компонент у класах нефілологічного профілю реалізується передусім за допомогою профільних дисциплін та відповідних елективних курсів. Проте ми переконані, що формування професійного самовизначення в старшій профільній школі має відбуватися не лише за рахунок профільних предметів, але й загальноосвітніх. Зокрема це стосується іноземних мов, володіння якими є необхідною компетентністю сучасного фахівця.

На жаль, практика засвідчує, що потенціал іноземної мови до використання міжпредметних зв'язків реалізовано не повною мірою. Відтак, поряд із запровадженням єдиного обов'язкового предметного ядра, яке гарантує формування іншомовної комунікативної компетентності, убачаємо за доцільне узгодити зміст навчання іноземної мови з професійною спрямованістю відповідних профілів. Для прикладу, в класах фізико-математичного профілю до змісту навчання мають увійти фрагменти текстів, що відповідають цьому напрямку підготовки, в учнів необхідно розвивати уміння грамотно перекладати спеціалізовані тексти відповідного рівня складності, розуміти інструкції для проведення дослідів. У соціально-економічному профілі увагу школярів необхідно звертати на економічні особливості країн, мова яких вивчається, поширену економічну термінологію, розвивати уміння розуміти економічні прогнози тощо.

Тобто, педагоги мають адаптувати зміст навчання іноземної мови відповідно до умов конкретного напрямку підготовки за допомогою добору тематичних текстів, розробляючи завдання для тренування умінь і навичок вживання профорієнтованої термінології та граматичних структур, які переважають у відповідній сфері (наприклад, пасивний стан). Спостереження педагогів та психологів дають підстави стверджувати, що усвідомлене зацікавлення учнів певним напрямом підготовки, з одного боку, сприяє ефективнішому й швидшому оволодінню старшокласниками лексичним матеріалом, який пропонується для запам'ятовування, а з іншого – вдало дібраний професійно зорієнтований іншомовний навчальний матеріал сприяє їх професійному спрямуванню. Як наслідок, учням буде простіше розпочати професійно орієнтоване навчання іноземних мов у ВНЗ, а належний рівень іншомовної підготовки та знання необхідної термінології посилять їхні конкурентні позиції на ринку праці.

Варто зазначити, що в залежності від профілю та його особливостей змінюється не лише зміст іншомовної освіти, але й добираються відповідні педагогічні технології. Так, у класах природничого профілю перевага надаватиметься методу проєктів, у той час як для гуманітарного профілю більш типовими будуть рольові ігри, тренінги тощо.

Висновки. Узагальнюючи викладене, маємо зазначити, що для більшості підлітків загальна освіта не є цікавою – натомість, вони з більшим ентузіазмом навчатимуться у профільній школі за тими предметами, які задовольняють їхні пізнавальні інтереси та створюють умови для розвитку їхніх здібностей. Таким чином, знайомство зі сферою майбутньої діяльності та формування професійного самовизначення має відбуватися не лише за рахунок профільних предметів, але й загальноосвітніх, зокрема іноземної мови, яка має для цього значний потенціал. Проте задля його реалізації педагогічному колективу школи необхідно адаптувати зміст іншомовного навчання відповідно до потреб конкретного профілю.

Література

1. Актуальные вопросы обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 1988. – №2. – С. 3–14.
2. Іноземна мова : програма для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класи [Рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень] / Кол. авт. : В. Г. Редько, Н. П. Басай та ін. – К. : ВАТ Поліграф книга, 2010. – 111 с.
3. Іноземні мови: 2-12 класи, 5-12 класи (2-га іноземна мова) : Прогр. для загальноосвіт. навч. закл. та спеціаліз. шкіл з поглибл. вивч. інозем. мов / Кол. авт. : В. Г. Редько, Н. П. Басай, Л. В. Биркун та ін. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 208 с.
4. Каверина Р. Изучение способности школьников – основа профориентации / Р. Каверин // Народное образование. – 2001. – №5. – С.129–136.
5. Миколаєнко А. Професійна орієнтація та професійне самовизначення учнів навчальних закладів / А. Миколаєнко, В. Герасимчук // Рідна школа. – № 11. – 2012. – С. 66–70.
6. Молодь та молодіжна політика в Україні : соціально-демографічні аспекти / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
7. Наказ про затвердження положення про професійну орієнтацію молоді N 159/30/1526 від 02.06.95.